

ÎNCEPUTURILE MIȘCĂRII BĂNCILOR POPULARE

Prima manifestare în care am găsit învățătorii apărând în noul lor rol este congresul corpului didactic primar dela 1 Iulie 1900 în București.

Din darea de seamă asupra congresului, publicată de revista „Convorbiri Didactice”, Nr. 7-8, August-Septembrie 1900 și din discursurile publicate în extenso reese că a fost vorba de o manifestare importantă a corpului didactic primar, la care iau parte peste 1200 de institutori și învățători.

Congresul este convocat de către Societatea institutorilor și a institutoarelor din România, având ca obiect înglobarea într’o singură organizație a întregului corp didactic primar. Chestiunea aceasta era un vechi deziderat al celor cari nu puteau să aprobe diferențierea și antagonismul între cele două categorii. Pentru noi apare astăzi în mod clar că apropierea era impusă de mentalitatea care se creiază în ce privește satul și deci și școala lui. În această atmosferă nu se mai putea justifica diferențierea școlii primare dela oraș de cea dela sat și implicit corp didactic primar de două calități. În același timp însă congresul ia proporțiile unui eveniment epocal, deoarece este primul după o trecere de mulți ani, timp în care toate străduințele de a uni membrii corpului didactic rămân zadarnice.

Pentru firul evenimentelor, pe care l-am urmărit noi în cercetarea făcută, acest congres are o deosebită importanță, deoarece punctul II din ordinea de zi, formulat astfel: „*Educațiunea Națională privită din acele puncte de vedere care să contribue la adevărata propășire a neamului*”, pune în discuție chestia băncilor populare și a elementelor chemate să activeze în această direcțiune.

Ca să pot fixa atmosfera în care s’au desfășurat lucrările acestui congres, voi spicui, din discursurile rostite, ideile care și-au făcut loc dela început în mintea și în sufletul congresiștilor.

Președintele Congresului *D. Cecropid*, deschizând congresul, face un istoric al congreselor și o expunere comparativă cu alte țări, a acestui gen de întrunire.

Subliniază ca un caracter specific al congresului întrunit, cât și a celor ce vor avea loc, preocuparea de a se discuta „chestiunile referitoare la partea culturală a societății, la interesele învățământului și ale corpului didactic primar, la răspândirea cunoștințelor utile, din punct de vedere economic și național, în masa poporului etc.”. Iar mai departe adaugă: „Această ultimă parte mai ales este aceea care ne face să diferim de scopul congreselor de până acum...”.

Reușita dezideratelor exprimate este condiționată de „...*sprijinul ce se va acorda de Marea Societate românească reprezentată prin autoritățile respective*”.

Accentuiază rolul mare pe care și-l asumă membrii corpului didactic făcându-se „vulgarizatori ai acestor cunoștințe”.

C. Istrati, ministrul Instrucțiunii Publice, ține de asemenea un discurs în ședința de deschidere, din care reținem cele ce urmează:

Se adresează cu vorbele „Învățători ai neamului” și le justifică prin rolul ce-l au membrii corpului didactic primar, pe care îi invidiază, deși le cunoaște foarte bine greutățile în care trăesc.

Vorbind de menirea lor, spune că este îngreuiată mult „prin aceia de educator”. Și continuă:

„La noi el mai are sarcina de întemeetor al mișcării noastre economice rurale și chiar urbane, prin sfaturi bune date la timp și cu îngrijire ruralului agricultor din sat, sau orășeanului meseriaș ori comerciant”.

Vorbind de rolul de educator al învățătorului spune:

„Contribuiți la dezvoltarea lor, nu numai culturală dar și economică, căci numai astfel țara va fi fericită”.

Și continuă: „De altfel rolul învățătorilor în mișcarea noastră economică a fost îmbucurător și norocos până în prezent”.

Pentru a dovedi cele spuse citează Gorjul, care are în prezent 17 bănci rurale; Mehedințul, 6 societăți cooperative; Doljul „are deja mai multe bănci rurale”.

„Ultima noastră sfortare e „sporul muncii” banca cooperativă cu tendințe practice căreia îi doresc spor din toată inima”.

Anunță că a dispus să se facă o anchetă de revizori cari să stabilească „numărul și natura tuturor acestor instituțiuni”.

Punctul II din ordinea de zi, formulat după cum am arătat mai sus, vine în discuție în ședința dela 2 Iulie 1900, care este prezidată de Spiru Haret. Acesta ține o scurtă cuvântare din care se desprinde în special grija ca discuțiile să decurgă în ordine spre a se ajunge la rezultat. Iau parte la discuție numeroși institutori și învățători care ocupă toată ședința. Abia a doua zi, în ședința de dimineață, ținută tot sub președinția lui Spiru Haret, acesta supune aprobării dezideratele formulate de o comisiune și cuprinse într'un raport semnat de el, cu următorul cuprins:

„Membrii congresului didactic primar întruniți în primul congres ținut în București, ascultând în ședințele dela 1 și 2 Iulie 1900 cuvântările rostite în ședințele publice și având în vedere discuțiunile și soluțiunile propuse asupra chestiunii „Educațiunea națională privită din acele puncte de vedere, cari să contribue la adevărata propășire a neamului nostru”, exprimă dorința:

1. Cultivarea sentimentului național și religios în noile generațiuni ale poporului românesc să fie preocuparea cea mai de căpetenie a învățătorilor și preoților cari trebuie să lucreze uniți pentru realizarea acestui măreț ideal național, sădind în sufletul săteanului iubirea de Dumnezeu, iubirea de neam și de moșie și solidaritatea morală între individ și națiunea din care face parte.

Pentru realizarea acestei dorințe propunem: învățătorul și preotul uniți să fie icoana vie a dragostei de țară, de muncă și a datoriei în fața consătenilor lor. Să se utilizeze materialul de istorie și religie de acești doi factori prin predici naționale, ținute în biserică, școală și societate cu ocaziunea sărbătorilor religioase și celor naționale. Preotul să fie obligat a preda religia sub formă de predici în școală, odată pe săptămână (Sâmbăta după prânz) explicând evangheliile duminicale și importanța sărbătorilor bisericesti din cursul săptămânei.

Să se înființeze coruri religioase și naționale. Se vor organiza serbări naționale școlare, petreceri duminicale cu caracter național, jocuri și excursiuni la locurile istorice, având din partea Statului sprijinul gratuit pe C.F.R. Să se utilizeze tablourile istorice și scrierile populare cu subiecte din istoria națională prin explicațiuni vii și răspândirea lor prin casele românilor.

2. Răspândirea instrucțiunii elementare în masa poporului cu scopul de a micșora numărul neștiutorilor de carte.

Pentru realizarea acestei dorințe propunem: să se înființeze școli de adulți pentru neștiutorii de carte, care vor funcționa numai în seriile de iarnă. Să se ajute elevii săraci cu cărți și îmbrăcăminte. Să se înființeze biblioteci rurale. Să se înființeze școli fröbeliene, mai cu seamă în locurile unde sunt puțini români.

Să se dea o mai mare importanță și întindere școlilor regimentare, spre a învăța primele cunoștințe elementare pe toți soldații neștiutori de carte. Să se reducă un an din serviciul armatei ácelor tineri cari vor dovedi prin concurs că n'au pierdut cunoștințele cursului primar.

3. Pentru îndrumarea noilor generațiuni pe calea economică din punct de vedere agricol, comercial și industrial, suntem de părere a se da o mare importanță învățământului unitar, în scop ca avuția națională să se mărească și să fie în folosul românilor.

Pentru realizarea acestei dorințe propunem: învățătorul, preotul și cărțile scrise în acest scop să contribuie la îndrumarea românilor către emanciparea economică, îmbunătățirea stărei igienice și alimentare. Să se înființeze grădini agricole școlare pe lângă școală și ateliere după trebuințele regiunii. Să se înființeze în fiecare plasă școli profesionale practice, în care să se primească cel puțin câte un elev din fiecare comună. Școlile să aibă caracterul unor ferme model. Absolvenții unor asemenea școli se vor întoarce în comuna lor cu capitalul câștigat prin munca lor proprie, spre a servi de model în comună.

Să se înființeze ferme model pe lângă cazărmi. Preoții să cultive sistematic pământul bisericii, să se înființeze în fiecare comună comitete compuse din învățător, preot și fruntașii satului, *având de scop a înființa societăți economice de producțiune, circulațiune, consumațiune și credit*. În fiecare oraș să se înființeze un magazin central pentru desfacerea produselor din grădine, ateliere și ferme. Magazinul va fi condus de o societate cooperativă, ai cărei membri vor fi membrii societăților economice din sate.

Pentru îndeplinirea tuturor acestor deziderate, să se înființeze o ligă cu sediul în București, din care să facă parte toți membrii corpului didactic, toți preoții și toți românii. În comitetul central va fi reprezentat fiecare județ printr'un delegat".

Raportul este primit cu aclamațiuni și constituie cea mai importantă deciziune care s'a luat de acest congres.

Într'o ședință intimă a adunării generale se ia în discuție: „înființarea unei societăți cooperative” a membrilor corpului didactic, dar la cererea lui Tocilescu, chestiunea se lasă la chibzuința comitetului societății și congresiștii merg să facă o vizită în oraș. Nu dă loc la nimic important această propunere pe care ne mărginim s'o menționăm numai.

În timpul debaterilor care au avut loc, Spiru C. Haret se remarcă mereu. Ia cuvântul aproape la toate chestiunile și este citat de mulți oratori.

Comentarea acestui eveniment pe care l-am înregistrat, ca foarte important pentru istoricul băncilor populare, îl vom face odată cu aceea a unui alt fapt de care ne ocupăm imediat.

Am arătat mai sus că Sp. C. Haret a luat parte activă la congresul din Iulie al membrilor corpului didactic primar și că în calitate de președinte de ședință a întocmit un raport relativ la chestiunea rolului ce trebuie să-l aibă învățătorii în epoca de ridicare a satelor, pe care congresul l-a adoptat. Dar el nu s'a oprit aici, căci în numărul din August-Septembrie 1900 al revistei „Convorbiri Didactice”, devenită organ al „Societății corpului didactic primar”, publică un articol intitulat „Societatea corpului didactic primar și liga învățământului”, în care reia chestiunea.

Ne oprim mai mult asupra acestui articol, scris pe 42 de pagini, întrucât după cercetările făcute am ajuns la convingerea că este primul program de lucru pe care Sp. C. Haret l-a făcut în ce privește activitatea extrașcolară a învățătorilor și deci în care găsim primele idei pe care el le are și în ce privește băncile populare. Că în intenția lui Sp. C. Haret a fost să alcătuească un program este în afară de discuție, deoarece o spune și direct și indirect în însuși articolul de care ne ocupăm, și mai târziu, când vorbește de activitatea trecută. Acest program era indicat de autor să fie realizat de Societatea Corpului Didactic primar, căci atât titlul cât și încheerea o arată.

„Iacă pentru ce am crezut că este potrivit momentul, ca să dau aici oare care păreri, *cu totul personale*, asupra modului în care cred că ar fi util a se dezvolta acțiunea viitoare a societății constituite astăvară”. Are grijă însă să spună că nu înțelege să apese cu nimic asupra drumului pe care societatea singură îl va alege și de aceea credem că este vorba de un simplu pretext, mai ales că peste puțin timp, la 15 Februarie, el scrie învățătorilor trimițându-le acest articol retipărit... „îmi propun ca, pe câtă vreme mă voi găsi la postul de onoare pe care-l ocup în momentul acesta, să nu neglig nimic pentru a cerca să aduc la îndeplinire, măcar în parte, programul ce expuneam acum 16 luni”.

Că dădea o deosebită însemnătate acestei lucrări, în afară că activitatea viitoare a lui s'a desfășurat după normele stabilite într'un plan, ne-a mai dovedit-o și prin concepția ce o are el despre un program și pe care o repetă adesea. Atunci când vorbește despre evoluția poporului românesc și îndrumarea ei de către organele de conducere, scrie: „Cea mai însemnată din criticile ce se pot face modului dezvoltării noastre în ultima jumătate de secol, este că ea nu s'a făcut după un plan armonice și bine hotărât”.

Dar nu numai atât, în 1902, după cum arătam mai sus, fiind deci ministru al Instrucției, Sp. Haret retipărește în broșură acest articol și-l trimite tuturor învățătorilor cu o scrisoare datată 15 Februarie și în care spune: „În revista „Convorbiri Didactice” am publicat un articol, în care arătam cum credeam eu că trebuie considerată misiunea învățătorului”, și continuând, spune că l-a tipărit din nou și-l trimite spre a fi citit și a se vedea întrucât învățătorii pot „răspunde la dorințele exprimate prin el”.

În sfârșit într'un articol publicat în Noembrie 1911 el reamintește de articolul dela 1900 spunând categoric ce a înțeles să facă din ideile înfățișate, deoarece scrie:

„Sunt unsprezece ani de când, într'o revistă a corpului didactic primar, am expus *programul lămurit* al unei acțiuni sistematice pentru ridicarea morală și economică a păturei țărănești¹.

Articolul nu a rămas necunoscut² de cei cărora le era adresat, deoarece îl găsim menționat și în alte reviste, ca de exemplu „Albina”, Anul II pag. 180; iar la conferințele școlare din jud. Ilfov din 1901 revizorul școlar spune: „Misiunea dascălimii e și mai mare dacă au în vedere dezvoltarea economică a popoarelor. D. Haret a tras un plan de educație economică populară. Aceasta trebuie să fie biblia dascălului primar”.

Cred că am arătat suficient de documentat că articolul de care ne ocupăm este o expunere a concepției lui Sp. C. Haret și un plan pentru viitor. Cu aceasta putem trece mai departe, la expunerea planului în general și în special în ce privește băncile populare.

Autorul începe prin a face o analiză a dezvoltării Statului Român în ultimii 50 ani, având cuvinte de laudă pentru progresele realizate, dar totuși socoate ca o lipsă faptul că nu s'a făcut această dezvoltare după un plan armonic și bine dezvoltat. Constată că România a avut norocul de a nu fi lipsită de conducători în perioada redeșteptării sale, dar s'a lovit de o greutate din cauza lipsei „unui personal destul de numeros, capabil și deprins cu mănuierea afacerilor publice”.

Acuzarea ce se aducea poporului românesc, că este lipsit de inițiativă, Sp. C. Haret o explică astfel: „E adevărat că pentru o țară care este într'o stare de lucruri învechită, pentru a apuca o cale cu totul nouă, este un moment de ezitare până să cunoască bine calea pe care intră. Până atunci, ea așteaptă impulsia dela cei cari o conduc, și cari sunt datori să o inițieze”. Această citație am făcut-o pentru că după părerea noastră ea cuprinde în ea concepția lui Haret în ce privește rolul Statului în problemele de cultură și educație, sub toate raporturile, a masei populare.

Din lipsa contactului direct între guvernați și guvernanți și din lipsa unui personal pregătit, această datorie a Statului nu se poate aduce la îndeplinire și „mulțimea cea mare rămâne nepătrunsă de încercările ce se fac împrejurul ei”.

„A venit vremea ca să lucrăm prin noi înșine”, deoarece, spune el mai departe, „a ajuns deja momentul când un guvern, oricât de capabil și de harnic ar fi, nu mai poate face față el singur la tot ce este de făcut...”

Dar reformele propuse de el trebuiesc făcute și Haret le consideră dintre acelea care nu se pot face prin legi „nu pot fi decât fructul inițiativei private”.

¹ Sp. C. Haret, „Învățătorii și Politica”, *Revista Generală a Învățământului*, Nr. 4-5, Noembrie-Decembrie 1911.

² Frații Fr. și I. Pătrășcoiu, cari ne-au dat prima lucrare despre băncile populare din Germania, pomenesc de acest program spunând: Nu trebuie ignorat însă faptul, că direcția mișcării a fost dată de către autoritatea școlară și în special de D-l Sp. C. Haret. Ideile progresiste ale d-niei sale, au apărut în programul publicat în numărul 7-8 din 1900 al revistei „Convorbiri Didactice”. Studiul introductiv asupra băncilor populare. Buc., 1903, pag. 17.

Pentru acest lucru Haret trage concluzia că este de datoria oamenilor de bine să facă ceea ce guvernele nu pot face. Acesta este raționamentul care duce la introducerea învățătorului în activitatea extra școlară, deoarece: „învățătorul, în școala lui, are o chemare de pace și de iubire, și aceasta îl prepară pentru misiunea de pace și de iubire pe care trebuie să o aibă și în afară de școală.

Sp. C. Haret crede că față de cele decise în congresul din Iulie 1900, membrii corpului didactic primar au dat dovada că se simt chemați pentru această misiune, pe care o consideră „un adevărat apostolat”.

„Declar mai întâiu că principala mea preocupare în cele ce urmează va fi mai cu seamă pentru clasa țărănească”. Acestei clase voește Haret să-i sugereze o sumă de idei și *nu consideră aceasta ca o întreprindere foarte grea*.

Analizează posibilitatea de adaptabilitate a țăranului român la nouile idei și o pune în funcție de încrederea ce o acordă țăranul celui care își ia sarcina de a-l îndruma.

Expunerea nevoilor pe care le au țăranii și a mijloacelor pe care Haret le indică pentru a și le satisface, ar trebui să o reproducă, deoarece este prezentată de autor într-o formă cu totul concisă. Voi încerca totuși să o sistematizez și să o prezint mai jos, în măsura în care avem nevoie pentru a stabili concepția pe care o avea Haret despre băncile populare și rolul pe care li-l rezerva.

El crede că problema dezvoltării economice a țării este mult prea vastă pentru a putea fi rezolvată de învățători, totuși românii multe domenii în care aceștia pot activa. Țelul activității pe acest teren este formulat de Haret astfel: „*cele dintâiu și cele mai energice stăruințe trebuie puse pentru îmbunătățirea soartei materiale a țăranului: aș putea chiar zice că această grijă trebuie să primeze pe aceea a îmbunătățirii stării lui culturale, deși în realitate una nu merge fără cealaltă*”.

Țăranul trebuie îndrumat să utilizeze în folosul său numeroasele izvoare de câștig, care sunt în jurul său. Ca exemplu Haret citează fructele, pasărele și ouăle, din care un țăran ar putea realiza 50-100 lei pe an, care reprezintă un adaos de 17-33% la venitul anual de 300 lei ce-l atribue Haret în medie unei gospodării țărănești.

Țăranul trebuie să-și îmbunătățească agricultura pe care o face rudimentar și în acest sens recomandă: introducerea culturii cartofului, care îi va îmbunătăți și alimentația; răspândirea culturii de zarzavaturi, în care direcție să înlocuiască pe străinii cari trag foloase imense; cultura imașurilor artificiale, spre a scăpa de calamitatea secetei.

Țăranii ar trebui în principiu să ajungă „ca mai toate obiectele de cari de servă, să fie fabricate de ei”. În acest scop trebuiesc sfătuiți să se ocupe de anumite industrii: olărie, cojocărie ș.a.m.d.

După ce expune foloasele pe care le oferă toate aceste ramuri de producție, spre care țăranul trebuie îndrumat de către învățător, Haret continuă: „Cercetarea noastră nu ar fi deplină, dacă nu ne-am ocupa un moment și de ce trebuie să se facă, pentru ca săteanul să poată trage cel mai mare folos posibil din produsul muncii sale, și să nu cadă pradă exploatarei speculanților”. Întâiu

constată că sistemul de aprovizionare al țăranului este defectuos și Haret crede că problema va fi rezolvată prin dezvoltarea „*spiritului comercial al țăranului*”. Pentru aceasta el preconizează înființarea de prăvălii la sate de către sătenii mai înstăriți, deoarece: „sunt mulți bani de câștigat în felul acesta și acești bani trebuie să-i câștige sătenii însăși, iar nu altcineva”. Crede că răul provine din cauza prea multor intermediari și remediul trebuie căutat în apropierea țăranului de cei cari îi cumpără produsele.

Pentru desfacerea produselor țărănești Haret preconizează întovărășirea sătenilor dintr'un sat și alegerea unui depozitar la locul de desfacere, căruia să i se trimită toate produsele spre a le desface în condiții avantajoase. În acest scop, spune el, s'ar putea folosi și cooperativele. Asupra acestei chestiuni nu insistă însă. Recomandă cultivarea spiritului de asociație, întrucât asociația ar trebui folosită de săteni în mai multe împrejurări. Spiru Haret crede că s'ar putea realiza, prin asociație, introducerea de mașini agricole și arendarea de moșii, operații în care țăranii s'au folosit deja de tovărășie, dovedind că nu sunt refractari acestei idei, pe care învățătorii sunt dator să o cultive. Reproducem mai jos, cele scrise de Haret în privința băncilor populare:

„Unii dinrânșii (învățători) au și făcut deja un început fericit în această direcție, ei s'au făcut propagatorii înființării de societăți de credit și ajutor mutual, una din formele cele mai ușor de realizat și cele mai utile ale asociațiilor țărănești.

„Un exemplu strălucit se făcuse deja la Breaza, în Prahova, unde inițiativa unui tânăr inginer, fiul unui sătean din localitate, s'a înființat o asemenea societate, care are azi un capital de peste 1 milion lei. Pe urmă un curajos învățător dela Petroșița (Dâmbovița), a făcut să se înființeze alta, care merge de asemenea foarte bine. Exemplul lui l'au urmat alții în județele Mehedinți, Vâlcea, Dolj. În acest din urmă județ, acum și administrația favorizează aceste creațiuni minunate.

„*Aceste societăți de credit și ajutor mutual sunt, după părerea mea, una din cele mai mari binefaceri ce se pot pune la dispoziția țăranilor.* Astăzi una din principalele cauze de sărăcie și de ruină a lor, este lipsa instituțiilor în adevăr practice și puse la îndemâna lor, care să le serve pe de o parte pentru a îndemna și a face să se fructifice micile lor economii, iar pe de alta să le înlesnească, la vreme de nevoie, cu om dobândă modestă și în condiții ușoare de plată, micile sume de care ar avea trebuință. Din această cauză, țăranul nu știe să economisească; și când are nevoie de 5 lei, se duce de-i ia dela cârciumă sau dela vre-un alt cămătar din sat în condiții așa de monstruoase, în cât ori cât ar plăti el, nu se mai liberează de datorie niciodată. Odată intrat în datorii, el nu mai este stăpân pe munca lui, și ceea ce ar putea și ar trebui să pună deoparte pentru dânsul, merge să îngroașe punga cămătarului.

„E adevărat că Statul, în solitudinea lui, a creat Casa de Economie și Creditele Agricole, în mare parte în vederea nevoilor țăranului. *Dar aceste instituții nu-i sunt lui destul de la îndemână.* Este greu, ca pentru a depune o economie de 1 leu, să meargă până la oraș, sau cel puțin până la biuroul de poștă cel mai apropiat. Când e vorba să se împrumute, este evident că nu-i vine bine ca, pentru 5 sau 10 lei, să facă drumul până la capitala județului, cale de

zeci de kilometri, să piardă zile întregi cu drumul și cu așteptarea pe la ușile administrațiilor, să cheltuiască bani pentru facerea declarațiilor și celelalte formalități, și în cele din urmă să se expună refuzându-i-se suma ce cere, din cine știe ce cauze neînsemnate. În asemenea condiție, înlesnirea ce i se face îi revine cu mult mai scump.

„Adevărata instituție de credit a țăranilor, va fi Societatea de economie și de ajutor mutual, înființată chiar în satul lui, cu banii lor proprii, administrată chiar de ei, scutită de formalități obositoare și costisitoare, care să nu se rușineze a împrumuta și numai 1 leu celui căruia i-ar trebui atâta.

„Învățătorii să se pună dar cu hotărâre și energie în capul mișcării pentru înființarea de asemenea societăți în fiecare sat și vom binemerita recunoștința consătenilor lor și pe a țării”.

După ce dă o serie de îndrumări de ordin sanitar, de educație fizică, contra alcoolismului etc., trece la metodele de propagandă, în care scop spune: „În diversele împrejurări de care m’am ocupat până aici, se pare că principalul mijloc de acțiune al învățătorului, ar fi propaganda prin cuvânt. Se poate ca acțiunea lui să ia o formă mai concretă”. Acestea sunt indicațiunile asupra metodelor de propagare a ideilor preconizate pe care le adaugă pe lângă conferințe culturale, biblioteci, societăți de lectură și coruri.

Haret recunoaște că existau deja numeroase încercări în același sens, dăr toate au rămas izolate unele de altele și au avut inconvenientul de a nu fi făcute după un plan și în modul cel mai potrivit.

Scopul urmărit prin acest plan era limitat de autor la o încercare de a provoca „o mișcare în corpul învățătorilor și institutorilor”.

Căutând să descifrăm înțelesul vremurilor de acum 30 de ani și să scoatem la iveală faptele care au dus la crearea și dezvoltarea băncilor populare, am întâlnit dela început și pe urmă la fiecare pas un nume și o activitate care au aparținut cândva lui *Spiru C. Haret*.

Despre Spiru C. Haret s'a scris foarte mult, mai ales de către cei cari au lucrat în sfera și sub influența lui, începând cu acel volum de 1.200 pagini care i-a fost oferit în 1911 când împlinea 60 de ani și terminând cu articolele care au umplut gazetele și revistele în Decembrie 1932, când se împlinea 20 de ani dela moartea lui. Spiru C. Haret ne-a fost prezentat sub fel de fel de aspecte și odată cu aceasta s'a dat la iveală și un material documentar care poate servi la reconstituirea obiectivă a omului și a rolului ce l-a avut.

În aceste câteva rânduri noi nu avem pretenția de a prezenta în mod complet personalitatea și opera lui Haret și în același timp ne ferim de a adăoga la cele ce s'au scris, o pagină goală mai mult. Din cele ce se cunosc și din cele ce s'au spus voim să desprindem concepția lui Haret și metoda aplicată în acțiunea lui, care au dus la crearea unei rețele de bănci populare în România în intervalul dela 1898-1903.

În lucrarea lui Haret, care a făcut impresie și care a preocupat gândirea la apariție, dar care nu a putut rezista vremii, găsim o serie de idei care ne lămuresc în bună parte problemele care ni le-am pus¹. O folosim, deși este apărută după 7 ani dela perioada de care ne ocupăm, de oarece am găsit aici formulate mai precis ideile exprimate înainte în forme mai puțin clare.

Gândirea lui Haret, așa cum reese din ce a scris, este dominată de o concepție individualistă, care apare exprimată în diferite moduri și încheată în diferite forme, care toate ne arată că își fonda tot sistemul de gândire în domeniul social pe valoarea individului. Astfel în ordinea economică, de care ne preocupăm noi, Haret scrie: „Un pays est d'autant plus riche que la fortune publique est répartie entre un plus grand nombre de gens”². Mai departe, precizând ideea de mai sus, el formulează astfel concepția sa asupra repartizării între indivizi a averii naționale: „Un autre danger de l'organisation actuelle est l'accumulation excessive du capital dans un petit nombre de mains”.

Aceste idei, exprimate atât de clar, trebuie să le unim cu preocuparea constantă a lui Haret de a găsi calea de îmbogățire a țaranului, exprimată categoric în cele două programe ale lui, când spune:³ „cele dintâi și cele mai energice stăruințe trebuie puse pentru îmbunătățirea soartei materiale a țaranului”...; iar în altă parte adaugă:⁴ „Deocamdată să căutăm să facem ca cel puțin populația ce avem să trăiască bine și mulțumită”.

Concluzia care se impune este că Haret era un individualist, dar în același timp viza o democratizare a economiei generale printr'o repartitie mai proporțională a averilor. S'ar părea că urmărea transformarea țaranilor într'o clasă de mici burghezi, în felul țaranului francez.

¹ Sp. C. Haret *Mécanique sociale*. Bucarest – Paris 1910.

² Op. cit., pag. 226

³ Convorbiri Didactice. August-Septembrie 1900

⁴ Sp. C. Haret, *Chestia Țărănească*, București, 1905

Tinzând spre idealul arătat și luptând cu pericolul exprimat mai sus atât de clar, este dela sine înțeles că Jaret în toată activitatea sa se lovea de rezistența elementelor conservatoare a unei stări existente. Acest lucru ne explică multe din atitudinile lui, care la prima vedere par nefirești.

Și totuși, în ce privește marea proprietate și ideea de expropriere care prindea teren din ce în ce mai puternic, Sp. C. Haret se arată a fi un spirit foarte ponderat, combătând exproprierea și justificând necesitatea marelui proprietăți. Cum el însă nu putea nega nevoea de a se trece o parte din pământ dela marele proprietar la țărani, indică prin aceasta alte mijloace, din care se vede de asemenea individualismul lui, marcat prin preocuparea de a se respecta cu orice preț dreptul de proprietate, dar în același timp să se înlesnească crearea de noi proprietari. Trecerea proprietății trebuie să se facă numai atunci când proprietarul voia să vândă prin bună învoială. În acest caz țăraniile aveau prin lege un drept de preemțiune, iar cumpărarea se făcea de țăraniile constituite într-o asociație pe baza legii din 1881. Sp. C. Haret se ocupă de aceste asociații și le dă o mare atenție, tocmai pentru că ele satisfăceau dezideratul lui: respectul dreptului de proprietate.

Pentru finanțarea acestor operații el preconizează „Banca Țărănească”, o instituție care avea rolul ce s'a dat mai târziu Casei Rurale.

Haret crede că individul sau societatea evoluează într'un complex de condițiuni pe care el le clasifică în trei grupe: de natură economică, intelectuală și morală. Am văzut în programul dela 1900 exprimată plastic această concepție și aplicată în întregime în directivele de lucru pe care le dădea. În limbajul vremii, mijloacele de influențare a evoluției poporului român erau cuprinse în cele două activități ale învățătorilor: școlară și extrașcolară.

În ce privește condițiile economice, Haret *dă o mare importanță rolului pe care îl are capitalul*, despre care scrie: „Il est hors de discussion que le capital est une force sociale de premier ordre, sans laquelle la mise en valeur des autres forces sociales serait rendue difficile, ou même complètement impossible”.

Este natural ca Haret, având o asemenea credință, să dea nu atât de mare rol în planul său de organizare a țărănimii, creditului și instituțiilor care îl deservească. Acest lucru face probabil și pe d-l prof. C. Rădulescu-Motru să atribue lui Haret convingerea simplistă că toată chestiunea țărănească se va rezolva „când fiecare țăran va găsi bani eftini pentru a-și cumpăra pământ, ca pe urmă produsele pământului să le vândă cu profit⁵”.

Dar cu toate acestea, Haret a preconizat *asociația* și a recomandat, în scrierile sale, *cooperativa*. Este adevărat că l-a preocupat acest lucru și a stimulat astfel de organizații, însă nu am putut desprinde de nicăieri *ideea unei organizări a indivizilor în spirit de colectivitate*, deci de solidaritate și poate chiar de clasă, cu interese distincte. Cooperativa în concepția lui Haret era un mijloc prin care individul, slab economic, cum este țăranul, putea să-și apropie mai bine acele foloase care aduceau îmbăgățirea. În planul dela 1900 vedem că înainte de a se gândi la tovarășie, el recomandă, pentru

⁵ C. Rădulescu-Motru, *Politica școlară a partidului liberal*, „Adevărul” din 12 Ianuarie 1933

aprovizionarea sătenilor și chiar desfacerea produselor, înființarea de prăvălii sub firmă individuală, în care scop trebuia urmărit: „să se încurajeze dar sătenii a deschide ei înșiși prăvălii în satele lor. Comerțul va îmbogăți pe proprietarii lor...” Iar mai departe scrie: „Trebuie să li se explice bine că capitalul necesar pentru ținerea unui asemenea comerț este foarte mic, iar beneficiile foarte mari, din cauza repeziciunii cu care circulă acest capital”. Pentru întărirea celor spuse dă ca exemplu doi țărani din județul Dâmbovița, cari fac afaceri foarte bune cu țărani din județul lor. Asociația în concepția lui Haret apare sub aspectul unei întreprinderi capitaliste, urmărind câștig din speculație, folosind termenul în cel mai bun sens al lui. Dacă totuși vorbea de cooperative, se datorește faptului că *acest termen pătrunsese la noi, prin împrumut de aiurea, dar la toți cei pe cari i-am întâlnit folosindu-l, nu avea încă un înțeles clar.*

În ce privește banca populară, am văzut deja că nu avea aproape nimic cooperativ în ea și din tot ce a scris Haret și din tot ce a rămas din cele spuse de el, în diferite împrejurări, se deduce că *nu a fost vorba niciodată de a crea instituții de credit agricol*, funcționând după normele instituțiilor capitaliste, dar adaptate condițiilor speciale ale agriculturii mic.

Înainte de a trece la metoda de lucru a lui Haret, ceea ce formează a doua preocupare din acest capitol, ținem să spunem că, dacă aceste idei vor apare unora ca o încercare de a diminua opera lui Haret, pentru noi acest gând este departe și se va vedea mai jos de ce.

Toți acei cari s’au apropiat de opera lui Haret au fost atrași de a cerceta cauzele care l-au făcut de a reuși, pentru că este în afară de discuție că Haret a ajuns, în realizarea programului ce-și propusese, la un punct care poate fi considerat ca un succes.

Prima însușire care se desprinde din gândirea lui Haret, în ceea ce privește metoda de aplicare a planului său, este aceea că este un adept al *mijloacelor lente*, aplicate cu perseverență și ale căror rezultate trebuiesc așteptate cu răbdare.

Convins că starea țaranului nu mai poate dăinui, el nu propagă ideea expropriării marilor proprietari de pământ și împrumutarea țărănilor, așa cum se cerea, ci ridicarea culturală a acestora, înzestrarea cu instituții economice, pentruca, întărindu-i pe aceste căi, să ajungă a cuceri încetul cu încetul și pământul. I se părea atât de departe această chestiune, încât interzisese la cercurile culturale să se vorbească de chestiunea pământului⁶.

În lucrarea pomenită mai sus el își formează astfel ideile sale contra violenței și deci a reformelor revoluționare: „On peut démontrer, comme en Dynamique rationnelle, que le choc produit toujours une perte de force vive dans une masse sociale. Or, la force vive ou l’énergie est la seule et véritable richesse de toute société”.

Din această cauză activitatea lui Haret poate fi considerată, la un moment dat, ca având un caracter conservator, tinzând să înlăture curentul, din ce în ce mai puternic, pentru expropriere, ce se accentua în chiar sânul partidului din care el făcea parte.

⁶ M. Sadoveanu: *Haret*. „Adevărul” din Ianuarie 1933: „

D-l profesor N. Iorga vedea în metoda lui Sp.C. Haret o concepție rigidă dominantă în acel timp și cunoscută ca proprie omului de Stat de tip D. Sturza. La Haret această concepție era unită și cu o grijă de „științific”, ținându-se de abstracții, în cadre strict fixate și având credința în metode infailibile. Această metodă de a lucra a „omului de Stat”, capabil de a face orice, după anumite norme abstracte, îl face pe Haret, după părerea d-lui prof. Iorga, să nu se poată apropia de realități și să se lase condus de ele, lucru care ar fi o slăbiciune de neiertat⁷.

Părerea aceasta a d-lui prof. Iorga nu-și găsește verificarea, cel puțin în ceea ce privește băncile populare, decât dacă se va putea face dovada că acestea sunt o creație spontană, așa cum o susține de altfel d-sa. Am arătat însă în capitolele precedente care era valoarea creației spontane de înainte de 1898 și care a fost mersul realizărilor ulterioare. În această latură a activității lui Haret se pare că găsim un exemplu tocmai contrar de ceea ce susține d-l prof. Iorga. Haret a văzut în acele încercări de asociere, făcute sporadic și neînsemnate, nevoea de credit și tendința de rezolvare. A luat de sigur ideea, care era o realitate, și a pus-o în practică prin mijloacele pe care le avea la îndemână.

S'a căutat o explicație a succesului pe care l-a avut Spiru Haret în realizarea planului de lucru ce și-a întocmit și n'au lipsit a se produce multe păreri interesante. Astfel au fost păreri care au pus în centrul explicației împrejurările istorice favorabile; alții, calitățile personale ale lui Haret, între care corectitudine ași moralitatea lui sunt în frunte; alții, în fine, faptul că avea sprijinul unui partid puternic. În fiecare din aceste păreri este de sigur un sâmbure de adevăr. Eu cred totuși că explicația trebuie căutată numai în *metoda de a lucra*.

Într'o țară în care luptele politice se duc în ritmul și cu mijloacele cu care se duc la noi, Sp. C. Haret a înțeles că trebuie folosită multă abilitate spre a reuși să te impui și a folosit această armă. El n'a sfidat și a prezentat lucrurile la început sub o formă modestă, ca să treacă neobservate și numai când s'a consolidat creația, a impus-o.

O altă caracteristică a metodei de lucru a lui Haret este aceea de a folosi cât mai mult posibil de factorii pe cari îi are deja la îndemână și erau proprii a da rezultate. Creațiuni noi cu factori existenți – deci fără o cheltuială nouă și fără riscul de a lucra cu elemente pe care nu le cunoști.

O a treia caracteristică este aceea a controlului și supravegherii personale, pe care o exercita Haret asupra modului cum se aplică dispozițiile date și chiar a activării personale, atunci când nevoea o cere.

În sfârșit cea mai de seamă condiție a reușitei este întocmirea unui plan, pe care să-l urmărești pas cu pas spre a-l duce la realizare.

În ce privește băncile populare am văzut că Haret le socotea necesare spre a alimenta cu credit populația rurală. A găsit ideea, a luat-o, și fără nici o lege, cu mijloace simple, a creat un curent în favoarea lor și a reușit, folosind numai elemente care îi stăteau la îndemână, să creeze o rețea de astfel de instituții, care s'au dovedit a fi viabile și necesare.

⁷ N. Iorga, *Supt trei Regi*. Buc., 1932

Am crezut că trebuie să căutăm explicația succesului lui Haret în metoda aplicată de el, de oarece ideile pe care un om de Stat este chemat să le pună în aplicare, sunt de cele mai multe ori izvorâte din minți care rămân anonime. Ceeace însă dă valoare omului de Stat, este modul de aplicare a lor. Acest lucru s'a petrecut și cu opera lui Spiru Haret în ce privește chestia țărănească. Ceeace a gândit el a fost gândirea curentă a vremii, dar ceea ce a realizat este opera lui personală, îi poartă pecetea și îi garantează originalitatea.

CONCLUZII

Deși ne-am propus să ne mărginim numai la o expunere a modului cum s'au desfășurat evenimentele care stau la baza înființării băncilor populare din România veche, pentru a pune la îndemâna celor cari se interesează de trecutul economiei naționale românești, materialul adunat, totuși nu ne putem opri de a nu trage și câteva concluzii:

1. Băncile populare intră în preocuparea organelor de Stat în cadrul unei politici generale de ridicare a țăranului. Această politică este indicată de opinia celor cari se preocupau în acele vremuri de rezolvarea „chestiunii țărănești” care predomina viața publică a României la începutul secolului al XX-lea și exprimată în diferite forme în parlament, presă, întruniri etc. O contribuție importantă la formarea credinței că „chestiunea țărănească” nu se rezolva numai prin împrumuturi o dau învățătorii și preoții cari se mișcau sub influența ideilor umanitariste sau socialiste agitate în acele timpuri.

2. Având un rol bine determinat, de a satisface nevoea de credit a țăranilor, băncile populare nu au fost concepute ca făcând parte dintr'o mișcare proprie, ci încadrate în complexul de măsuri care se luau pentru ridicarea țăranului. Din această cauză nu se poate vorbi de o mișcare cu ideologie proprie și cu metode de lucru unitare.

Întreprinderea care se crea trebuia să satisfacă condițiile cerute pentru orice instituție de credit agricol mărunț, adică: să dea împrumuturi cu o dobândă mică și să fie la îndemâna debitorului. Nu s'a preocupat nimeni să dea acestor întreprinderi un caracter cooperativ; după cum nu s'a tins la crearea unei mișcări cooperative.

3. Rezultatul la care s'a ajuns în ce privește crearea de bănci populare, până la 1903, este datorit numai acțiunii pe care a desfășurat-o Spiru Haret, în mâna căruia a fost conducerea acelei politici de ridicare a țăranilor sub ambele raporturi: cultural și material.

4. La baza băncilor populare, create în această epocă, s'a pus o ideologie individualistă, care predomină întreaga gândire și se transmite întregii opere a lui Sp. C. Haret.

Nu se poate admite că acela care, reformând învățământul de toate gradele, îi pune la bază o concepție individualistă, atunci când își întinde activitatea în domeniul economic, propaga crearea unui spirit de colectivitate bazat pe solidaritatea elementelor care compun societatea, fără a nu știrbi unitatea de concepție, de care greu s'ar putea lipsi opera lui Haret.

5. În această privință (1898-1903) se vede că era cunoscut termenul de „cooperativă” printre cei cari lucrau la înființarea de bănci populare și-l vedem chiar socotit ca reprezentând un ideal, dar nu întâlnim exprimată în mod clar o idee care să ne facă a ști care era înțelesul precis dat acestui termen. Singura precizie este aceea că erau unii cari foloseau termenul în înțelesul dat de codul de comerț; iar alții, înțelegeau prin „cooperatie” o formă de asociere pentru „interese de producție și de consum”.

Din cele arătate în această lucrare, desigur că s’ar mai putea trage și alte concluzii. Ne oprim aici cu gândul că în lucrările viitoare să reluăm firul și să arătăm, completând, și celelalte aspecte ale problemei.